

*Оксана
Довгополова*

ЧВЕРТЬ СТОРІЧЧЯ РОЗВИТКУ ФІЛОСОФІЇ У ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

*В. Кебуладзе, Т. Дзядевич, Н. Козаченко, А. Лаврухин,
В. Менжулин, Т. Огаркова, О. Панафидина, Я. Шрамко*
Политики знания и научные сообщества

Вильнюс: Европейский гуманитарный университет, 2015

Не часто книга, яку береш у руки, здається настільки суголосною власним роздумам — тільки ось група українських та білоруських філософів взяли й написали, а авторка цих рядків тільки міркувала та спостерігала. Колективна монографія «Политики знания и научные сообщества», підготована Вахангом Кебуладзе, Надією Козаченко, Оксаною Панафідіною, Ярославом Шрамком, Тетяною Огарковою, Вадимом Менжуліним, Тетяною Дзядзевич та Андрієм Лаврухіним, заторкнула дуже важливий ракурс розвитку філософського знання в пострадянських країнах. Це не переліки виданих монографій чи статей, не статистика випусків студентів-філософів, це — спроба аналізу механізмів відтворення філософського знання в просторі, який упродовж тривалого часу перебував у «підцензурному» стані. Саме такий ракурс дослідження є найбільш продуктивним для оцінки життєздатності філософії в пострадянських країнах.

Чому могла виникнути ідея саме такого дослідження? Очевидно, що останні два десятиріччя виявилися вкрай важливими для розвитку філософського знання на теренах колишнього Радянського Союзу. Саме в цей період філософська думка про-

ходила тут перевірку на життєздатність — отже, гарантій звільнення від спадку «єдино правильної» системи мислення не було. Майже чверть сторіччя — достатній час, щоб зрозуміти, чи обґрунтованими були надії прориву у філософії за рахунок відкриття доступу до раніше закритих текстів. Зараз ми бачимо, наскільки наївними були сподівання на те, що розвиток філософії почнеться, щойно буде зруйновано «залізну завісу». На жаль, ми тільки зараз починаємо усвідомлювати, наскільки серйозні зсуви в розумінні феномена філософії відбулися за кілька десятиріч контрольованого мислення. Зараз ми бачимо, наскільки важко перебудувати систему філософської освіти, наскільки привабливими є звичні схеми пояснення світу (авторку цих рядків і досі дивує, коли такі схеми демонструють люди, які народилися вже після розпаду Радянського Союзу). Ми пам'ятаємо, що радянська філософія існувала або в вигляді «драми лояльного розуму» (за слухним визначенням С. Пролеєва), або в якомусь варіанті інтелектуальної контрабанди. Як вплинуло на розвиток філософії знищення ідеологічних парканів та завіс? В якому напрямку рушила філософія, чи не захворіла на якісь недуги, пов'язані із задовгим перебуванням в обмеженому стані?

Ось це й намагаються з'ясувати автори, зробивши наголос не на статистиці, а саме на пошуку механізмів відтворення знання та на тих особливостях, які вже встигли скластися у філософських традиціях пострадянських країн. Майже чверть сторіччя пострадянського часу виявилися достатніми для оформлення специфічних філософських традицій у різних країнах колишнього єдиного теоретичного простору. Спільний спадок не задає якогось єдино можливого вектора розвитку філософії. І саме в такій ситуації стає зрозумілим, що під час дослідження сучасного стану філософського знання ми маємо придивлятися перш за все до методології досліджень, до центрів поширення філософського знання, до визначення філософських напрямків, які вкорінилися в нашому просторі.

Автори пішли саме за аналізом напрямків філософського знання, що їх найбільш активно розвивають в Україні та Білорусі. Мимоволі виникають певні сумніви під час обмірковування структури праці. Окремі розділи книги присвячено розвитку найбільш значущих напрямків філософських досліджень в Україні та Білорусі. Про які сумніви йдеться? Чи автори визнають такими, що досягли помітного розвитку, означені в монографії напрямки, чи тільки означені напрямки визнають за власне філософські. Дивлячись на зміст, питаєш себе, чи інші варіанти філософії не розвивають в Україні та Білорусі? Під час читання книги розумієш, що це радше розвідка або спроба розібратись зі станом тих філософських напрямків, до яких належать автори. Книга є, так би мовити, запрошенням до роботи в цьому напрямку. Саме у цьому контексті праця є вкрай важливою для філософської спільноти пострадянських країн загалом.

У текстах окремих розділів дуже відчутно авторську руку. Такий підхід — відмова від «причісування» тексту під єдиний стиль — надає додаткові

можливості заглиблення в проблему. Кожний напрямок філософського знання задає власний стиль розмови про себе, зумовлений специфікою певного варіанта погляду на світ. Тексти різних розділів демонструють різний рівень занурення в проблему. Мені здається, що деякі значущі фрагменти описаних напрямків є втраченими. До тексту виникає велика кількість запитань — кожен читач шукає тут відповіді на власні запитання, перевіряє власні припущення. Для мене деякі питання завдяки читанню монографії позначилися новими гранями: це проблеми наукових та університетських традицій, спадкоємність знання, питання творчої свободи тощо.

Механізми відтворення філософського знання автори аналізують як ціле — не тільки з точки зору тих методологічних пошуків, що їх використовує дослідник у своїй роботі, але й у контексті освітніх програм, розвитку наукової періодики тощо. Такий комплексний погляд є необхідним у виявленні особливостей розвитку філософії в пострадянському просторі.

Українській традиції не вистачало подібного ретельного занурення в проблеми розвитку сучасної філософської методології. Білоруську традицію в книзі окреслено, але не розгорнуто. Тож хотілося б поглиблених розвідок. Автори фіксують радше наслідки консервування радянського спадку в білоруському середовищі, хоча саме серед білоруських дослідників ми бачимо чудових представників, скажімо, феноменології, та творців принципово нового для пострадянського простору типу університету. Мабуть, саме білоруська філософія в найбільш чіткому вигляді демонструє таку особливість розвитку гуманітарного знання на пострадянському просторі, як паралельне існування двох (або більше) способів бачення філософії, що не можуть побачити один одного. Поряд з філософами, безконфліктно вписаними в європейську традицію, існують старі та досвідчені «кадри», що активно беруть участь у відтворенні знання. Доля Європейського Гуманітарного Університету є драматичним прикладом неможливості взаємного толерування в одній державі цих двох способів існування філософії. В Україні цей конфлікт присутній також, але його багато років залагоджувала державна освітня політика.

Хотілося б дочекатись продовження цієї роботи. Постає як неминуча поява подібних розробок у тих царинах філософського знання, які не були заторкнуті в монографії. Якоюсь мірою книга є провокацією саморефлексії представників інших традицій.

Маємо зазначити широку аудиторію, яку охоплює монографія. Її можуть використовувати й «дорослі» дослідники для перевірки та, мабуть, коригування власного «курсу», а можуть і дослідники-початківці для створення власних «лоцій». Її необхідно використовувати студентам філософських спеціальностей для подолання зацикленості на певному «авторитеті». Бачити філософську традицію власної країни як живу, конфліктну, різнобарвну та неоднорідну — це необхідна частина філософської освіти, якщо ми розуміємо філософію як спосіб раціонального пізнання світу, а не як за-

своєння «єдино правильної» картини світу, в якій ти чітко бачиш власне місце та власну роль. Мабуть, одним із наслідків існування тоталітарної системи контролю за мисленням є саме настанова на пошук «авторитету», який зможе надати єдино правильну точку зору на будь-яку філософську проблему. В цьому контексті «розвідка боєм» групи українських та білоруських дослідників постає як важлива не тільки з точки зору розгортання «лабораторій» філософського мислення та опису академічних традиції, але і в оптиці розхитування власне тоталітарних настанов освоєння філософського знання. Розглядувана книга змушує подекуди сперечатися та не погоджуватися, але й надихає на власні пошуки способів розуміння сучасного стану пострадянської філософії та власного місця в цій традиції.